

ČÁST TŘETÍ

ČESKÉ KONFESNÍ PRÁVO

V SOUČASNOSTI, ZVLÁŠTNÍ ČÁST

3.1 Náboženství a výchova

HORÁK, Záboj, *Círky a české školství*, Praha, 2011, 264 s.

HORÁK, Záboj, *Círky a školství, Vybrané dokumenty ke studiu českého konfesního práva*, Praha, 2012, 134 s.

MESSNER, Francis (ed.), *Public Authorities and the Training of Religious Personnel in Europe – La formation des cadres religieux en Europe*, Granada, 2015, 272 s.

ROBBERS, Gerhard (ed.), *Religion in Public Education – La religion dans l'éducation publique*, Trier, 2011, 569 s.

3.1.1 Náboženská svoboda jednotlivce a náboženských společenství ve vzdělávacím procesu

Uplatňování náboženské svobody jednotlivce i kolektivních práv nábožensky věřících sdružených do náboženských společenství se nutně promítá do oblasti školství a vzdělávacího procesu. Jde o ústavně zaručené právo a patří k základním lidským právům.

Zahraniční odborná literatura pojednávající o právním zajištění náboženské svobody v oblasti školství a vzdělávacího procesu se zpravidla zabývá čtyřmi okruhy problémů:

- školy a školská zařízení náboženských společenství a jejich účast na všeobecném vyučování (podle české konfesněprávní terminologie používáme dále výrazu *církevní školy*),¹⁹²
- výuka teologie a postavení teologických škol na úrovni školství středního, vyššího a vysokého,

¹⁹² V české konfesněprávní terminologii je výraz *církevní školy* použit i pro školy zřízené náboženským společenstvím, které nepoužívá ve svém názvu výraz *církev*. Tak např. tři židovské školy zřízené součástí Federace židovských obcí, a sice Pražskou židovskou obcí, jsou v různých katalozích uváděny jako *církevní školy*.

- poskytování náboženské výuky (výuky náboženství) ve veřejných, církevních i soukromých školách, školských zařízeních a mateřských školách,
- spoluúčast náboženských společenství na kontrole náboženské a ideologické neutrality výuky nenáboženských předmětů ve všech školách, zejména obsahu učebnic.

V následujících odstavcích probereme pouze první tři okruhy problematiky. Pokud jde o čtvrtý okruh, naše odpověď bude absentovat, neboť nezbyvá než s politováním konstatovat, že v České republice spoluúčast náboženských společenství na kontrole neutrality výuky a obsahu učebních textů není dosud žádným způsobem zajištěna.¹⁹³

3.1.2 Církevní školy a církevní školská zařízení

Odlišnost církevních škol od škol veřejných a soukromých

Církevní školy v České republice tvoří zvláštní kategorii vedle škol veřejných a soukromých. Svým charakterem se blíží spíše školám veřejným. Platí zásada, že na církevní školy se vztahují právní předpisy pro školy veřejných zřizovatelů, tj. pro školy zřizované obcemi, svazky obcí, kraji nebo státem, pokud není v právních předpisech stanoveno jinak.

Platný školský zákon č. 561/2004 Sb. zachovává jejich odchylné postavení od škol veřejných i soukromých zejména z hlediska financování. Běžné náklady jsou hrazeny státem a investiční náklady příslušným náboženským společenstvím (tou složkou náboženského společenství, která je zřídila) s výjimkou výdajů na učební pomůcky. Náboženské společenství poskytuje zpravidla ze svého majetku budovu, ve které má škola své sídlo.

Církevní školy v průběhu dějin

V průběhu let 1949 a 1950 komunistický stát všechny církevní školy na území České republiky zrušil, a to nikoliv plošně, nýbrž individuálními rozhodnutími školské správy, od školy ke škole. Učitelé byli vyhozeni, některým studentům a žákům stát umožnil

¹⁹³ Viz TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Kostelní Vydří, 2002, s. 92, kde jsme vyjádřili totéž politování, se slovy, že naše odpověď *bude jako obvykle* absentovat.

přejít na státní školy, jiné poslal domů.¹⁹⁴ Školy vedené mužskými řeholními řády de facto zanikly přepadením klášterů ve dnech 13. 4. 1950 a 27. 4. 1950 a odvezením řeholníků (učitelů) do vězeňské internace.

Teprve v průběhu roku 1990 došlo k obnově církevních škol v českých zemích, a to na základě zákona č. 171/1990 Sb. ze dne 3. května 1990, kterým byl změněn v té době platný školský zákon č. 29/1984 Sb.

Církevní školy zakládané od roku 1990 jsou školami *nově zřízenými*. Nedošlo tedy k restituci původních církevních škol. Zakládat církevní školy bylo opět umožněno všem dosud státem uznaným náboženským společenstvím. Církevní školy zakládají jak náboženská společenství jako celky (ústředí církví), tak jejich složky (diecéze, kláštery, farnosti, vnitrocírkevní sdružení věřících), a to zpravidla *v budovách, které jsou v jejich vlastnictví*.

Při obnovení církevních škol neměli jejich církevní zřizovatelé k dispozici dostatek pedagogů, kteří by byli zároveň věřícími.

Učitelé byli totiž v době komunistického režimu vychováni na státních pedagogických i ostatních fakultách tak, aby plnili funkci „kněží ateismu“. Aktivní členové náboženských společenství nebyli až na nepatrné výjimky ke studiu pedagogiky připouštěni.

Od roku 1990 jmenoval církevní zřizovatel školy ředitele a umožnil převzetí pedagogů z jiných dosavadních škol, kteří si přáli stát se učiteli církevních škol, bez ohledu na jejich náboženskou příslušnost resp. nepřislušnost. Jen požadoval základní loyaltitu k náboženskému zřizovateli, což platí do dnešní doby.

Neočekávaně rychlé zřizování církevních škol a zařízení pro ubytování žáků a studentů, jejichž počet již během několika let dosáhl stavu z doby před rokem 1950, bylo umožněno díky

- zvýšenému entusiasmu věřících, zejména malé skupiny věřících pedagogů a jejich početnějších spolupracovníků z řad duchovních, řeholníků, řeholnic a sdružení věřících,¹⁹⁵

¹⁹⁴ Podrobněji viz HORÁK, Záboj, *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 52–53, a PAVLÍK, Jan, *Budou vás vydávat soudům*, Praha, 1995, s. 45–46.

¹⁹⁵ Viz záznamy o činnosti Klubu přátel bratrských škol od roku 1989, Ústředí křesťanských škol v Praze, ustaveného ve farnosti sv. Jiljí v Praze v lednu 1990 a týmu k obnově biskupského gymnázia v Brně, činného od počátku února 1990, in: HORÁK, Záboj, *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 57–62 a 71–78.

- vstřícnosti pracovníků ministerstva školství přispět k hladkému průběhu zařazování církevních škol do sítě škol (registru),
- bezodkladné novelizaci školských předpisů, zejména novelizaci školského zákona zákonem č. 171/1990 Sb. s účinností od 1. června 1990,
- *promptně vydaným výčtovým zákonům o navrácení významné části klášterních budov mužským i ženským řeholním řádům č. 298/1990 Sb. a č. 338/1991 Sb.*

Značná část klášterních budov byla použita právě jako budovy věnované ke zřízení škol řeholních řádů nebo i jiných církevních subjektů (např. diecézí), kterým byly budovy řeholními řády zapůjčeny.¹⁹⁶

Nejen učitelé církevních škol mohou být příslušníky různých náboženských společenství nebo bez vyznání, ale totéž platí také o žácích a studentech. Během přijímacího řízení ani později nejsou žáci dotazováni na svou náboženskou příslušnost.

Zájem veřejnosti o vzdělávání dětí na církevních školách je značný. Zvláště je patrný v případě církevních gymnázií, jejichž počet brzy převýšil stav před rokem 1950. Tak např. v každé z osmi současných katolických diecézí v českých zemích jsou činná jedno až tři církevní gymnázia založená diecézemi, a navíc v mnohých z nich i gymnázia založená řeholními řády. O vysoké kvalitě církevních gymnázií svědčí výsledky některých veřejných soutěží.¹⁹⁷ Mimořádný je zájem o církevní mateřské školy.

Skladba církevních škol

Církevní školy jsou zřizovány na všech stupních, podobně jako veřejné a soukromé školy, kromě univerzit a jiných vysokých škol. Svým studijním programem se od veřejných škol neliší, až na nepatrné odchylky, jaké jsou i mezi jednotlivými veřejnými školami. Značný význam mají

- církevní mateřské školy pro děti od tří do šesti let,
- církevní základní školy, na nichž se plní povinná školní docházka od šesti do patnácti let,

¹⁹⁶ Viz HORÁK, Záboj, *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 62–65.

¹⁹⁷ V celostátním posuzování výsledku státních maturit z června 2011 se mezi nejlepšími deseti gymnázii v České republice umístila vedle šesti veřejných a jednoho soukromého gymnázia celkem tři církevní gymnázia. To je opravdu významný počet, uvědomíme-li si, že církevní gymnázia tvoří jen nepatrný zlomek mezi českými gymnázii. Viz HORÁK, Záboj, *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 16.

- osmitřídní církevní gymnázia pro žáky od jedenácti do devatenácti let,
- šestitřídní a čtyřtřídní gymnázia,
- církevní odborné školy a
- církevní konzervatoře.

Zvláštností českého školského systému jsou vyšší odborné školy, jež přijímají studenty, kteří složili maturitní zkoušku. Svým charakterem se blíží vysokým školám, ale jejich absolventům nejsou udělovány akademické tituly, resp. je jim udělován titul DiS (diplomovaný specialista).

Církevní vyšší odborné školy poskytují teologické a jiné speciální vzdělání. Přípravují učitele náboženství v mateřských školách, katechety, pastorační asistenty působící v církvích, sociální pracovníky v církvích i ve veřejných sociálních institucích, a pracovníky médií.

Příklady:

- *Husův institut teologických studií* v Praze, zřizovatel Církev československá husitská. Slouží k přípravě jáhnů, pastoračních asistentů a pracovníků církevní administrativy.
- *JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická* v Praze, zřizovatel Salesiánská provincie Praha. Zabývá se vzděláváním budoucích pracovníků různého typu církevních a charitativních institucí.
- *Vyšší odborná škola publicistiky* v Praze, zřizovatel Arcibiskupství pražské.
- *Evangelikální teologický seminář – Vyšší odborná škola teologická a sociální* v Praze (zřizovatel Církev bratrská).
- *Vyšší odborná škola sociální a teologická DORKAS* v Olomouci, zřizovatel Bratrská jednota baptistů.

Celkový počet církevních škol na území České republiky vzrůstá asi o dvě až tři ročně. V současné době je těchto škol asi 140.¹⁹⁸

Přibližně 70 % církevních škol zřídily složky Římskokatolické církve, na druhém místě je Českobratrská církev evangelická, následují ostatní protestantské církve a Církev československá husitská. Židovská obec Praha zřídila tři církevní školy.

¹⁹⁸ Viz internetová stránka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Statistická ročenka školství 2012/2013, Kapitola A, Vzdělávání v ČR – souhrn, Tabulka A 1.1.4 at <<http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>> (25. 8. 2015).

Církevní školská zařízení

Náboženská společenství zřizují kromě církevních škol také *školská zařízení*, která doplňují či podporují vzdělávání ve školách nebo s ním přímo souvisejí. Jsou to např. církevní školská výchovná a ubytovací zařízení nebo církevní zařízení pro zájmové vzdělávání. Takových samostatně zřízených církevních školských zařízení – vedle těch, které jsou součástí škol – je již 18.¹⁹⁹ Velmi oblíbeným druhem jsou církevní *střediska volného času*, v nichž děti a mladí lidé mohou trávit mimoškolní volno.

Příklady:

- *Katolický domov studujících v Praze*, zřizovatel Česká kongregace sester dominikánek,
- *Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže, Plzeň*, zřizovatel Salesiánská provincie Praha,
- *Církevní středisko volného času sv. Jana Boska, Havířov*, zřizovatel Biskupství ostravsko-opavské.

Právo zřizovat církevní školy a školská zařízení

V průběhu doby došlo v českém právním systému k úpravám týkajícím se zřizovatelů církevních škol a školských zařízení. Právo zakládat církevní školy měla podle zákona č. 171/1990 Sb. od 1. června 1990 všechna do té doby státem uznaná náboženská společenství. Od účinnosti zákona č. 308/1991 Sb. to bylo 19 náboženských společenství uvedených v příloze k tomuto zákonu jako v České republice registrovaných, od registrace dalších náboženských společenství v letech 1993 a 1995 celkem 21 náboženských společenství.

Zákon č. 3/2002 Sb. omezil právo zřizovat církevní školy pouze na náboženská společenství se „zvláštním“ právem zřizovat církevní školy. Ministerstvem kultury, příslušným k přiznání „zvláštních“ práv, bylo tehdy právo zřizovat církevní školy přiznáno *jen 10 náboženským společenstvím*, která do té doby svého práva na zřizování církevních škol skutečně využívala. Jejich počet se od té doby až do současnosti nezměnil. Jejich seznam se nekryje se seznamem náboženských společenství, jimž je přiznáváno zvláštní právo na výuku náboženství ve veřejných školách.

¹⁹⁹ Viz internetové stránky Sekce církevního školství České biskupské konference. Katalog církevních škol <<http://skolstvi.cirkev.cz/Skoly>> (25. 8. 2015).

Zvláštní právo zřizovat církevní školy mají v České republice tato náboženská společenství:

- Římskokatolická církev,
- Církev československá husitská,
- Českobratrská církev evangelická,
- Slezská církev evangelická augsburského vyznání,
- Církev adventistů sedmého dne,
- Apoštolská církev,
- Církev bratrská,
- Jednota bratrská,
- Bratrská jednota baptistů,
- Federace židovských obcí v České republice.

3.1.3 Výuka náboženství

Výuka náboženství ve veřejných školách

Výuka náboženství ve veřejných školách v České republice je zaručena *na ústavněprávní úrovni*, a to v čl. 16 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Ten určuje, že „zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.“ Na vyučování náboženství ve veřejných školách je tedy ústavní nárok. Podmínky vyučování náboženství ve školách nestanoví pouhé podzákonné normy, ale přímo zákon.

Ustanovení o státních školách se v školských předpisech vydaných později týkají všech škol zvaných veřejnými. Jde o školy veřejných zřizovatelů, tj. školy, které zřizují buď územní samosprávné celky, tj. obce nebo svazky obcí nebo kraje, anebo o školy, které zřizuje stát (jeho ústřední úřady, zejména ministerstva). Školy zřizované územními samosprávnými celky tvoří většinu škol (jsou mezi nimi všechny, které poskytují základní školní vzdělání a na nichž je docházka povinná). Školy zřizované státem (ministerstvy) tvoří menšinu a mají speciální ráz. Stát je povinen na základě shora uvedeného ústavního předpisu vydat zákon, kterým se povinnost vyučovat náboženství ve školách těchto zřizovatelů stanoví a upravuje. V současné době to činí školský zákon č. 561/2004 Sb., v ustanovení svého § 15.

Na školách zřizovaných obcemi, svazky obcí, kraji nebo státem, ať již jde o základní školy (tj. školy, na nichž se plní povinná školní docházka dětí všech občanů a rezidentů na území České republiky ve věku od šesti do patnácti let), nebo o školy střední, které na ně navazují, se vyučuje náboženství jako *nepovinný předmět*, a to *ve všech ročnících výuky*. Škola je po-

vinna zařídit otevření nepovinného předmětu výuka náboženství, *pokud se k této výuce přihlásí alespoň sedm žáků školy*. K vyučování náboženství lze spojovat žáky z několika ročníků jedné školy nebo více škol, nejvýše však do počtu třiceti žáků ve třídě. Spojovat žáky z více škol k vyučování náboženství lze na základě smlouvy mezi příslušnými školami, která upraví rovněž úhradu nákladů spojených s tímto vyučováním.

Výuku náboženství ve školách zajišťovala podle zákona č. 171/1990 Sb. všechna do té doby státem uznaná náboženská společenství, od roku 1991 zvaná registrovanými, od roku 1995 v celkovém počtu 21.

Zákon č. 3/2002 Sb. omezil právo konat výuku náboženství ve školách pouze na náboženská společenství se „zvláštním“ právem tuto výuku konat. Ministerstvem kultury, příslušným k přiznání „zvláštních“ práv, bylo tehdy právo vyučovat náboženství ve školách přiznáno jen 9 náboženským společenstvím, která do té doby svého práva na uvedenou výuku skutečně využívala. Jejich počet se od té doby až do současnosti nezměnil.

Jsou to tato náboženská společenství:

- Římskokatolická církev,
- Církev československá husitská,
- Českobratrská církev evangelická,
- Slezská církev evangelická augsburského vyznání,
- Luterská evangelická církev a. v. v České republice,
- Náboženská společnost Svědkové Jehovovi,
- Církev adventistů sedmého dne,
- Křesťanské sbory a
- Apoštolská církev.

Náboženskou výuku ve škole uskutečňují vyučující, pověření některým z výše uvedených náboženských společenství, a to v pracovněprávním vztahu ke škole. Několik náboženských společenství se může na místní úrovni dohodnout, že výukou náboženství pověří společného zástupce.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, stanoví ve svém § 14 podmínky k přijetí učitele náboženství do učitelského sboru školy podobné jako u ostatních učitelů. Dále požaduje, aby učitel náboženské výuky měl odbornou kvalifikaci získanou vysokoškolským studiem v akreditovaném magisterském studijním programu

- v oblasti teologických věd, nebo

- v oblasti pedagogických věd zaměřenou na přípravu učitelů náboženství, nebo
- v oblasti pedagogických nebo společenských věd a zároveň
 - vysokoškolským studiem v akreditovaném bakalářském studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřeném na přípravu učitelů náboženství, anebo
 - vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou, zaměřeném na přípravu učitelů náboženství.

Missio canonica a náboženská příslušnost žáků

Učitel náboženství musí mít platné *pověření od odpovědného orgánu příslušného náboženského společenství*.²⁰⁰ Tedy to, co v církevním právu katolické církve nazýváme kanonickou misí. V katolické církvi toto pověření vydává příslušné biskupství.

V případě ztráty pověření uděleného náboženským společenstvím je škola povinna ukončit pracovní právní vztah učitele jako učitele náboženství.

Výuky náboženství se účastní přihlášení žáci bez ohledu na to, zda přísluší k náboženskému vyznání, které náboženskou výuku organizuje, nebo k jinému náboženskému vyznání, anebo jsou bez vyznání. Ostatně údaj o náboženské příslušnosti žáků není a nesmí být na žádné škole zjišťován.

Mimoškolní výuka náboženství

Realizací výuky náboženství na školách není dotčena možnost vyučovat náboženství také mimo školy, zejména ve vlastních prostorách náboženských společenství, a to jak těch, v jejichž prospěch svědčí uvedené zvláštní právo, tak i všech ostatních náboženských společenství. Toto právo vyplývá přímo z ústavně zaručené náboženské svobody.

V české právní literatuře je toto právo zdůrazňováno zejména proto, že v době komunistického totalitního režimu bylo některým náboženským společenstvím, obzvláště katolické církvi, zakazováno vyučovat náboženství na farách, pod hrozbou odnětí státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti knězi, který by se takové výuky dopustil nebo ji ve své farnosti dovolil, a to navzdory tomu, že výuka ve školách byla, na rozdíl od výuky ve farnostech, přípouštěna.

²⁰⁰ Viz školský zákon č. 561/2004 Sb., § 15 odst. 3.

Výuka náboženství v církevních školách

Církevní školy, o jejichž právním postavení je podrobněji pojednáno výše, mají v českém právním systému zvláštní místo a tvoří třetí kategorii škol vedle škol veřejných a soukromých. Pokud jde o vyučování náboženství na těchto školách, existují dvě varianty jeho úpravy. Škola může zavést povinnou náboženskou výuku pro všechny žáky, a to po dohodě s rodiči, kteří pro své dítě tuto školu zvolili. Nebo ji může zavést jako povinně volitelný předmět, tj. jeden z předmětů, které si žák, resp. jeho rodiče, vyberou ze dvou nebo několika možností.

Výuka náboženství v soukromých školách

Právní řád České republiky umožňuje zakládat školy i jednotlivcům nebo právnickým osobám jiným, než je stát nebo než jsou územní samosprávné celky. Takové školy nazýváme školami soukromými. Soukromé školy představují další kategorii škol v rámci státem uznané výchovné a vzdělávací soustavy, vedle škol veřejných a církevních. Všechny tři kategorie škol se zapisují do rejstříku škol, který vede ministerstvo školství nebo (v některých případech) kraje. Soukromé školy jsou financovány zčásti státem, zčásti z dalších zdrojů, zejména ze školného. Program výuky soukromých škol vychází ze stejných principů jako program veřejných škol, ale nevztahuje se na ně povinnost náboženské výuky. Zakladatel může, ale nemusí výuku náboženství do učebního programu zařadit.

Soukromé školy mohou zakládat také náboženská společenství, a to všech typů. Mohou je zakládat náboženská společenství registrovaná se zvláštním právem zřizovat církevní školy, a to jako školy odlišné od uvedených církevních škol. Dále je mohou zakládat všechna ostatní náboženská společenství, registrovaná i neregistrovaná.

3.1.4 Exkurz: o výuce náboženství u nás v minulosti a v evropských státech dnes

ROBBERS, Gerhard (ed.), *Religion in Public Education – La religion dans l'éducation publique*, Trier, 2011, 569 s.

Konfesionální systémy svobodných zemí lze shrnout do tří modelů vyučování náboženství:

1. Náboženství jako předmět povinný pro členy náboženských společenství

Povinná výuka náboženství se uplatňovala v ČSR do roku 1953. Dnes platí v celém Německu, v Rakousku a ve skandinávských zemích. Spočívá na těchto zásadách:

- Povinná výuka náboženství je v zemích, kde je zákonem stanovena, určena zpravidla jen pro členy příslušného náboženského společenství, jehož náboženství jsou hodiny výuky věnovány.
- Žáci mají povinnost navštěvovat výuku náboženství toho náboženského společenství, jehož jsou členy.
- Je dána možnost požádat o osvobození od účasti na výuce náboženství, aniž by bylo nutné z náboženského společenství vystoupit. Žádost o osvobození podávají před zahájením školního roku zákonní zástupci, od 14 nebo 15 let žák.

Výhody této úpravy lze shrnout takto: Předmět bývá zařazován jako řádný v rámci školní výuky, v rozvrhu hodin se s ním počítá kdykoliv během celého týdne, jeho učitelé mohou být plně vytíženi výukou tohoto předmětu, případně v kombinaci s jinými předměty, zaměstnáním na plný úvazek na téže škole.

Děti, které jsou bez vyznání, nejsou do povinné výuky zařazeny; tím se realizuje svoboda být bez vyznání a vychovávat své děti bez vlivu nějakého vyznání. Podobné postavení mají děti, příslušející k vyznáním státem dosud neuznaným.

Náboženská výchova je podávána zpravidla v podobě toho či onoho státem uznaného vyznání, tedy rozlišuje se katolická náboženská výchova pro

děti, které jsou zapsány v katolické církvi, evangelická náboženská výchova pro děti, které jsou zapsány v evangelické církvi atp.

V případě změny náboženského vyznání dětí se mění i náboženská výchova, do níž docházejí. Tam, kde jeden z rodičů (případně oba) vystoupí ze své dosavadní církve a zůstanou bez vyznání, mohou vypsat z církve i své dítě, které je pak bez vyznání a povinná náboženská výchova se na ně již nevztahuje.

Náboženská svoboda ve vztahu k náboženské výchově dětí je zajištěna i při povinné výuce náboženské výchovy ještě dalšími dvěma způsoby, bez vystoupení z té které církve a bez přechodu do bezvyznání:

- Prvním je právo rodičů dát své dítě pro bezprostředně následující školní rok od náboženské výuky *osvobodit* (vypsat z náboženské výchovy). Realizuje se zpravidla tam, kde rodiče neprojevují nesouhlas se svým dosavadním vyznáním v tak rozsáhlé míře, že by měli v úmyslu ze své církve vystoupit, ale mají vážné výhrady proti pedagogickému přístupu konkrétního učitele náboženské výchovy.
- Druhým způsobem zajištění svobody vyznání při volbě náboženství je stanovená *věková hranice*, po jejímž dosažení může žák resp. student již sám o své účasti nebo neúčasti na náboženské výchově rozhodnout tím, že má oprávnění svobodně bez závislosti na rodičích (zákonných zástupcích) do příslušné církve vstoupit, resp. vystoupit z ní (tj. změnit své náboženské vyznání či bezvyznání) a dále má oprávnění požádat pro nejbližší školní rok o osvobození od výuky náboženské výchovy církve, jejímž členem nadále zůstává. Bývá to zpravidla věková hranice 14, 15 nebo 16 let.

Nevýhodou této formy je přílišná *vázanost na určité vyznání*.

V Německu již docházelo k projednávání stížností na to, že gymnazijnímu studentovi evangelického vyznání nebylo umožněno absolvování katolické náboženské výchovy a naopak.

Stejně si mohou stěžovat i bezkofesijní, že jim není umožněno přihlásit se do jimi zvoleného náboženství, a tak je omezováno jejich právo na vzdělání a informace. V zájmu rozvoje vzdělání v zemích s povinnou náboženskou výchovou by bylo umožnit volitelnost náboženství určitého náboženského společenství těm, kdo jsou bez vyznání nebo jiného vyznání.

2. Náboženství jako nepovinný předmět (současná česká úprava)

V základních a středních školách zřizovaných kraji, obcemi, svazky obcí či státem probíhá vyučování náboženské výchovy jako vyučovacího předmětu pro přihlášené žáky. K vyučování náboženské výchovy kterékoliv registrované církve nebo náboženské společnosti mohou být přihlášení žáci (studenti) bez rozdílu své náboženské příslušnosti nebo příslušnosti ke stavu bez vyznání. Do vyučování náboženství přihlašují na začátku každého školního roku žáka zákonní zástupci, od dovršení 15. roku se přihlašuje sám žák (student). Škola po dohodě se zástupci registrovaných církví a náboženských společností podá o nabídce vyučování náboženské výchovy informaci žákům (studentům) a jejich zákonným zástupcům zprávu.

V návrhu na upřesnění se uvádí, že tato výuka probíhá ve všech školách, ve kterých se přihlásilo k vyučování náboženské výchovy jednotlivého vyznání aspoň sedm žáků. K vyučování náboženské výchovy se podle tohoto návrhu má umožňovat spojení žáků (studentů) z několika ročníků jedné školy nebo i více škol na základě smlouvy mezi příslušnými školami do jedné skupiny.

Církevní školy a soukromé školy mohou zařadit do svého vzdělávacího programu alternativní nebo povinné vyučování náboženské výchovy nebo etické výchovy.

Vyučování náboženské výchovy organizují státem registrované církve nebo náboženské společnosti, a to jednotlivě nebo po dohodě dvou nebo většího počtu církví a náboženských společností. Učitelé náboženské výchovy vykonávají svou činnost v pracovněprávních vztazích ke škole v souladu s obecnými cíli vzdělávání. Smlouvu s nimi škola uzavře jen za předpokladu trvalého pověření vydaného příslušným orgánem státem registrované církve nebo náboženské společnosti, jejíž náboženství má být vyučováno. Na návrh této církve nebo náboženské společnosti je škola povinna ukončit pracovní poměr s učitelem (vyučujícím) náboženské výchovy, jemuž bylo pověření příslušným orgánem církve nebo náboženské společnosti odňato. Podle nového konfesněprávního zákona č. 3/2002 Sb. náleží právo vyučovat náboženství ve školách jen církvím se zvláštním oprávněním.

3. Náboženství jako povinně výběrový předmět (alternativní výuka náboženství)

Považujeme tento způsob za nejvhodnější pro poměry v České republice.²⁰¹ Jde o koncepci, která se uplatňuje v zemích Beneluxu a na Slovensku.

Uvažovaná úprava: V základních, středních a vyšších odborných školách probíhá alternativní vyučování předmětu náboženská výchova nebo etická výchova. K vyučování náboženské výchovy oprávněné registrované církve nebo náboženské společnosti nebo k výuce etické výchovy mohou být přihlášení žáci (studenti) bez rozdílu své náboženské příslušnosti nebo své příslušnosti ke stavu bez vyznání. Volbu mezi účastí na vyučování náboženské výchovy nebo etické výchovy provádí na začátku každého školního roku zákonní zástupci žáka, od dovršení 15. roku sám žák (student). Škola umožní státem registrovaným církvím a náboženským společnostem, které o to mají zájem, aby podaly o nabídce vyučování náboženské výchovy informaci žákům (studentům) a jejich zákonným zástupcům zprávu. Toto vyučování probíhá ve všech školách zřizovaných státem, kraji či obcemi. Rozsah náboženské výchovy je nejméně jedna vyučovací hodina týdně, za vhodnější považujeme obnovení v minulosti tradičních dvou hodin týdně.

Osnovy vyučování náboženské výchovy stanoví státem registrované církve nebo náboženské společnosti, a to jednotlivě nebo po dohodě dvou nebo většího počtu církví a náboženských společností. Učitelé náboženské výchovy vykonávají svou činnost v pracovněprávních vztazích ke škole v souladu s obecnými cíli vzdělávání. Smlouvu s nimi škola uzavře jen za předpokladu trvalého pověření vydaného příslušným orgánem státem registrované církve nebo náboženské společnosti, jejíž náboženské výchově má být vyučováno. Na návrh této církve nebo náboženské společnosti je škola povinna ukončit pracovní poměr s učitelem náboženství, jemuž bylo pověření příslušným orgánem církve nebo náboženské společnosti odňato.

Zkušenost z mnoha zemí dosvědčuje, že do učebního plánu je nutno zařadit předmět, který poskytuje vědomosti o mravních hodnotách.

²⁰¹ Viz TRETERA, Jiří Rajmund, *Náboženství jako povinně volitelný školní předmět*, Úvaha de lege ferenda, in: *Revue církevního práva* č. 53–3/2012, Praha, 2012, s. 9–16.

Závěr: Aby svoboda vyučovat náboženskou výchovu mohla být plně realizována, je třeba umožnit rozprostřít vyučování náboženské výchovy v týdenním rozvrhu do většího časového prostoru a tak umožnit všem žákům opravdu se náboženské výchovy nebo etické výchovy zúčastnit. Současně to znamená, že většina učitelů náboženské výchovy bude moci být využita v jednotlivých školách dostatečně, v rámci plného či polovičního (částečného) pracovního úvazku. Učitelé náboženské výchovy s další aprobací by měli vyučovat své předměty přiměřeně rovnoměrným způsobem. Jen tam, kde bude o vyučování náboženské výchovy určitého vyznání jen malý zájem, bude učitel z příslušné církve nebo náboženské společnosti vyučovat náboženskou výchovu jen na základě dohody o pracovní činnosti, kterou se školou uzavře.

3.1.5 Studium teologie na vysokých školách

HORÁK, Záboj, *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 183–237.

HORÁK, Záboj, *Církev a školství*, Vybrané dokumenty ke studiu českého konfesního práva, Praha, 2012, 134 s.

NOVOTNÝ, Vojtěch, *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století, Praha, 2007, 523 s.

TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Public Authorities and the Training of Religious Personnel in Europe – Report Czech Republic*, in: MESSNER, Francis (ed.), *Public Authorities and the Training of Religious Personnel in Europe – La formation des cadres religieux en Europe*, Granada, 2015, s. 183–194.

Vysokoškolské studium teologie obecně

Právní systém České republiky nepočítá s církevními školami na úrovni vysokých škol.

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, však nevylučuje, aby náboženské společenství bylo zřizovatelem soukromé vysoké školy nebo jednotlivé fakulty (§ 39).

Tato možnost, která byla náboženským společenstvím dána od data účinnosti ustanovení § 39, tj. od 1. 1. 1999, nebyla dosud žádným z nich využita. Pokud jde o vysokoškolské studium teologie, je organizováno prostřednictvím pěti teologických fakult.

Teologické fakulty v České republice nejsou samostatnými vysokými školami, ale jsou *součástmi veřejných vysokých škol*. Každá vysoká škola je právnickou osobou s rozsáhlou autonomií. Fakulty, jakožto její součásti, mají právo vydávat vlastní vnitřní předpisy (např. statut fakulty), nemají ale právní subjektivitu.

Zásadním ustanovením pro právní postavení teologických fakult je § 33 odst. 4 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, který stanoví, že vnitřní předpisy teologických fakult se předkládají ke schválení akademickému senátu vysoké školy *až po jejich schválení příslušným náboženským společenstvím*, pokud je povinnost schválení zakotvena ve vnitřních předpisech tohoto společenství.

V České republice působí dnes pět teologických fakult, na nichž studuje v prezenčním i kombinovaném studiu několik tisíc studentů.²⁰² Kandidáti duchovenského úřadu tvoří menšinu studentů na všech těchto fakultách. Ženy mají početní převahu.

Studium na teologických fakultách má formu bakalářského studia a magisterského studia, po nichž následují další dva stupně, licenciát a doktorát, jejichž udělování je upraveno odlišně podle konfesí. Univerzita Karlova v Praze má tři teologické fakulty. Další teologické fakulty působí v rámci Univerzity Palackého v Olomouci a Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Náboženství jako obor typický pro základní a střední školy se na vysokých školách nevyučuje. Na jeho místo nastupuje teologie jako vědecká disciplína.²⁰³

Kromě teologických fakult se teologie vyučuje i na několika dalších fakultách vysokých škol. Jde o fakulty zaměřené jak na humanitní, tak na přírodovědecká a technická studia. Studenti těchto fakult si ve volitelném předmětu teologie rozšiřují své všeobecné vzdělání. O zařazení teologie do svého studijního programu rozhodují tyto fakulty samy.

²⁰² Na katolických teologických fakultách studovalo v akademickém roce 2011/2012 celkem 3 300 studentů. Viz Česká biskupská konference (ed.), *Katolická církev v České republice*, Kostelní Vydří, 2013, s. 72. Na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy a Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy studuje více než tisíc studentů.

²⁰³ O rozdílu mezi teologií jako vědou a náboženstvím podrobněji viz HORÁK, Zábaj, *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 11–12, 183–184.

Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Katolická teologická fakulta je jednou ze čtyř zakládajících fakult Univerzity Karlovy. Kanonicky ji ustavil papež Klement VI. dne 26. ledna 1347, z moci římského krále a českého krále ji založil dne 7. dubna 1348 Karel IV., později císař. V českém znění užívala názvu Bohoslovecká fakulta Univerzity Karlovy až do roku 1950.

17. listopadu 1939 byla spolu se všemi českými vysokými školami v Protektorátě Čechy a Morava uzavřena rozhodnutím německých okupantů. Také její učitelé byli podrobeni zákazu kdekoliv vyučovat, včetně výuky soukromé. Někteří z nich zákaz porušili a byli odsouzeni k žaláři a uvěznění v koncentračních táborech.

V květnu 1945 byla Bohoslovecká fakulta Univerzity Karlovy v plném rozsahu obnovena a měla až do roku 1950 nebývale vysoký počet studentů.

Novým totalitním režimem byly všechny bohoslovecké fakulty v Československu ze svazku univerzit vyloučeny, a to *zákonem č. 58/1950 Sb., o vysokých školách*, ze dne 18. 5. 1950. Byly z nich vytvořeny samostatné fakulty.

Vzápětí nato bylo vydáno *vládní nařízení č. 112/1950 Sb.*, ze dne 14. 7. 1950, kterým byla starobylá bohoslovecká fakulta v Olomouci, dva měsíce předtím vyloučená ze svazku Univerzity Palackého, zrušena a spolu s ní byly zrušeny bohoslovecké školy všech vyznání v českých zemích s výjimkou fakult se sídlem v Praze. Bývalá Bohoslovecká fakulta Univerzity Karlovy byla přejmenována na *Římskokatolickou cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Praze*.

V roce 1953 byla katolická bohoslovecká fakulta přemístěna (či přesněji: vyhoštěna) do Litoměřic, do budovy někdejšího církevního ústavu pro hluchoněmé děti.²⁰⁴ Státní orgány ji označovaly paradoxně názvem *Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze (Litoměřicích)*.

Přestěhování mělo za následek zvýšení izolace fakulty a jejích studentů od veřejnosti. Učitelé většinou dojížděli z větší vzdálenosti. Do původní budovy Bohoslovecké fakulty Univerzity Karlovy a arcibiskupského semináře v Praze – Dejvicích vybudované pražským arcibiskupstvím po roce 1925 byla umístěna Vojenská politická akademie a poz-

²⁰⁴ Viz NOVOTNÝ, Vojtěch, *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století, Praha, 2007, s. 158–162.

ději redakce mezinárodního ideologického časopisu komunistických a jim příbuzných „pokrokových“ stran vycházejícího pod názvem *Otázky míru a socialismu*.

Fakulta byla zákonem č. 163/1990 Sb. ze dne 3. 5. 1990 navrácena s účinností od 10. 5. 1990 do svazku Univerzity Karlovy. Od akademického roku 1990/1991 užívá názvu Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy (KTF UK).

Opět sídlí v původní církevní budově v Praze 6 – Dejvicích, v Thákuřově ulici, která byla církevnímu vlastníku uvolněna (církevní vlastnictví k budově formálně trvalo i v době totality).

Velkým kancléřem fakulty je metropolita arcibiskup pražský a primas český, který má statutem fakulty a kanonickými předpisy stanovená oprávnění, zejména udělování kanonické mise učitelům vyučujícím teologické obory.

„V průběhu devadesátých let došlo při správě fakulty ke sporům, zapříčiněným rozdílností názorů a osobních postojů některých vyučujících na jedné straně a církevního vedení na straně druhé. Tehdejší vedení fakulty, orientované na konzervativnější myšlenkové proudy, se zaštiťovalo proti požadavkům ze strany církevních i státních orgánů na rozšíření studijního programu i učitelského sboru poukazem na akademické svobody. Vedení fakulty v mnoha případech neprodloužilo pracovní poměr nově působícím pedagogům, kteří se názorově od něho odchylovali. Mezi vedením fakulty a církevními autoritami (reprezentovanými Velkým kancléřem fakulty, tj. pražským arcibiskupem) nastal dlouhodobý rozpor. Situace se vyhrtila v souvislosti s tím, že studijní plán a personální obsazení hlavních studijních oborů neodpovídalo tehdejším požadavkům na akreditaci.“²⁰⁵

Jak uvádí prof. JUDr. A. I. Hrdina, „věc došla tak daleko, že rozhodnutím ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z konce roku 2001 byla omezena působnost orgánů fakulty, na KTF UK byla uvalena mimořádná správa, hrozilo odnětí (popř. neobnovení) akreditace studijních programů a tím i zánik celé fakulty. [...] A situaci se pod přímou správou rektora univerzity Ivana Wilhelma a ve spolupráci s Velkým kancléřem fakulty skutečně podařilo v průběhu roku 2002 natolik konsolidovat, že ještě koncem téhož roku mohl být ustaven akademický senát fakulty, byly přijaty potřebné vnitřní předpisy, učitelský sbor byl rozšířen o řadu habilitovaných pedagogů a konečně v únoru roku 2003 byl ustanoven nový děkan fakulty, jemuž ministerstvo navrátilo všechny pravomoci s úřadem děkana spojené.“²⁰⁶

²⁰⁵ HORÁK, Zboj, *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 222–223.

²⁰⁶ HRDINA, Antonín Ignác, *Náboženská svoboda v právu České republiky*, Praha, 2004, s. 159–160.

Na KTF UK vedle přípravy kandidátů kněžství z římskokatolických diecézí v Čechách a některých řeholních řádů z celé republiky studují teologii také početní laičtí posluchači bez rozdílu vyznání. Obory, které se na fakultě studují v prezenčním, případně i v kombinovaném studiu, jsou:

- Katolická teologie,
- Teologické nauky,
- Dějiny křesťanského umění,
- Dějiny evropské kultury,
- Aplikovaná etika,
- Církevní a obecné dějiny.

Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy (ETF UK) soustřeďuje studium protestantské teologie v českých zemích, a to jak kandidátů kazatelského úřadu Českobratrské církve evangelické a ostatních reformačních církví, tak i nastávajících laických pracovníků církví a ostatních zájemců o vzdělání v tomto oboru bez rozdílu církevní příslušnosti.

Již po svém založení zákonem č. 197/1919 Sb. z. a n. jako Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze získalo studium evangelické teologie v Praze světový věhlas. Z vídeňské evangelické teologické fakulty sice na pražskou fakultu přešel jediný český profesor, který na ní do té doby působil, ale v mladé generaci tehdy jmenovaných učitelů byla řada schopných absolventů západoevropských univerzit.

V roce 1935 otevřela vláda svým nařízením č. 9/1935 Sb. z. a n. Husovu fakultu potřebám jiných církví stojících na půdě reformace, zvláště Církve československé.

V roce 1950 došlo k rozdělení této fakulty na Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu v Praze a Husovu československou bohosloveckou fakultu v Praze jako dvou samostatných bohosloveckých fakult.

Komenského evangelická bohoslovecká fakulta byla zákonem č. 163/1990 Sb. ze dne 3. 5. 1990 inkorporována s účinností od 10. 5. 1990 do rámce Univerzity Karlovy jako její Evangelická bohoslovecká fakulta, dnes Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy. V následujících letech fakulta získala novou budovu v Praze 1 – Novém Městě, v Černé ulici.

Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy není úzce spjata se žádným náboženským společenstvím, složení učitelského sboru a studentstva je konfesně smíšené.²⁰⁷ Mezi obory, které se na fakultě studují, náleží:

- Evangelická teologie,
- Teologie křesťanských tradic,
- Pastorační a sociální práce.

Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy

Zákonem č. 163/1990 Sb. ze dne 3. 5. 1990 byla do Univerzity Karlovy inkorporována s účinností od 10. 5. 1990 také dosavadní Husova československá bohoslovecká fakulta pod názvem Husitská bohoslovecká fakulta Univerzity Karlovy, dnes Husitská teologická fakulta (HTF UK). Sídlí v Praze 4 – Krči, v Pacovské ulici.

Studují na ní kandidáti kněžství Církve československé husitské a Starokatolické církve, a také kandidáti kazatelského úřadu Náboženské společnosti českých unitářů. Nově byl v rámci této fakulty otevřen Ústav východního křesťanství a Oddělení judaistiky.

V hojném počtu na této fakultě studují také budoucí laičtí pracovníci různých církví v sociální a pedagogické oblasti a zájemci o studium bez ohledu na náboženskou příslušnost. Široká ekumenická otevřenost je dána nejen různou konfesní příslušností studentů, ale také učitelů. Přes tuto otevřenost je fakulta zásadně spojena především se současnou teologií Církve československé husitské.²⁰⁸ Mezi obory, které se na fakultě studují, náleží:

- Teologie,
- Humanitní studia,
- Specializace v pedagogice,
- Učitelství pro střední školy,
- Sociální práce,
- a některé další programy ve spolupráci s jinými fakultami UK.

²⁰⁷ Viz FILIPI, Pavel a kol., *Malá encyklopedie evangelických církví*, Praha, 2008, s. 56.

²⁰⁸ Viz LÁŠEK, Jan Blahoslav, *Husitská teologická fakulta*, in: FILIPI, Pavel a kol., *Malá encyklopedie evangelických církví*, Praha, 2008, s. 65.

Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Bohoslovecká fakulta v Olomouci byla již v 19. století reziduum (poslední trvající fakulta) původní olomoucké univerzity, založené v 16. století. Nařízením vlády č. 231/1919 Sb. z. a n. z 28. dubna 1919 jí bylo přiznáno jméno Cyrillo-Methodějská fakulta bohoslovecká. V listopadu 1939 ji nacističtí okupanti uzavřeli tak jako všechny české vysoké školy.

V roce 1946 byla bohoslovecká fakulta v Olomouci začleněna do univerzity, obnovené zákonem č. 35/1946 Sb. z. a n. pod názvem *Universita Palackého*. Z jejího rámce byla zákonem č. 58/1950 Sb. ke dni 18. 5. 1950 vyloučena. O dva měsíce později pak byla vládním nařízením č. 112/1950 Sb. ze 14. 7. 1950 úplně zrušena.

Teologické studium v Olomouci od akademického roku 1968/69 opět ožilo, a to v důsledku liberalizace na jaře 1968. Bylo organizováno pod dosti absurdním názvem jako *Olomoucké oddělení Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze – Litoměřicích*. Od okupační „normalizace“ v roce 1969 bylo organizováno jen „na dožítí“, tj. se zákazem přijímat nové studenty, takže v roce 1974 zaniklo.²⁰⁹

Zákonem č. 163/1990 Sb. ze dne 3. 5. 1990 Sb. byla původní fakulta obnovena a začleněna do svazku Univerzity Palackého. Od roku 1992 nese název Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci (CMTF UP).

Na CMTF UP vedle přípravy kandidátů kněžství z římskokatolických diecézí na Moravě a ve Slezsku a z několika řeholních společenství z celé České republiky studují teologii také početní laičtí posluchači bez rozdílu vyznání. Mezi obory, které se na fakultě studují, náleží:

- Katolická teologie,
- Charitativní a sociální práce,
- Sociální pedagogika,
- Učitelství náboženství pro základní školy.

Nad kanonickými misemi učitelů teologických oborů bdí podle statutu fakulty a kanonickoprávních předpisů metropolita arcibiskup olomoucký.

²⁰⁹ Viz POJSL, Miloslav (ed.), *Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990–2010, 20 let od jejího obnovení*, Velehrad, 2010, s. 38–47.

Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Zákonem č. 314/1991 Sb. byla zřízena Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Téhož roku byla jako její součást založena Teologická fakulta, která navazuje na tradici dávného a svou vysokou vědeckou úrovní proslulého diecézního semináře českobudějovického. Moderátorem fakulty je biskup českobudějovický.

Významnou část učitelského sboru tvoří členové řeholní kongregace salesiánské. Mezi obory, které se na fakultě studují, náleží:

- Teologie,
- Filozofie a religionistika,
- Sociální a charitativní práce,
- Pedagogika volného času,
- Učitelství náboženství a etiky,
- Etika v sociální práci.